

НІКІТЕНКО Р. С.,
здобувач кафедри
цивільного права і процесу
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 347.627.2.08+347.941

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

Наукова стаття присвячена дослідженню інституту доказів і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу. На підставі аналізу наукової літератури, цивільного процесуального та сімейного законодавства України виокремлено особливості предмету та засобів доказування у зазначеній категорії сімейних справ, проаналізовано обов'язок осіб, які беруть участь у справі про розірвання шлюбу, щодо подання доказів.

Ключові слова: окреме провадження, розірвання шлюбу, докази, доказування, предмет доказування, обов'язок щодо подання доказів.

Научная статья посвящена исследованию института доказательств и доказывания по делам особого производства о расторжении брака. На основании анализа научной литературы, гражданского процессуального и семейного законодательства Украины выделены особенности предмета и средств доказывания в указанной категории семейных дел, проанализирована обязанность лиц, участвующих в деле о расторжении брака, по представлению доказательств.

Ключевые слова: особое производство, расторжение брака, доказательства, доказывание, предмет доказывания, обязанность представления доказательств.

Scientific paper investigates the institute of evidence and proof in cases of special proceeding for divorce. Based on the analysis of the scientific literature, civil procedure and family law in Ukraine the features of the subject and means of proof in this category of family affairs are highlighted, there are analysed the duty of the persons involved in the case of divorce, on evidence provided.

Key words: special proceedings, divorce, evidence, proof, subject of evidence, obligation to provide evidence.

Вступ. Інститут доказів і доказування є невід'ємною складовою внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам.

Свої особливості інститут доказів і доказування має у різних видах цивільного судочинства, у тому числі в окремому провадженні, серед усіх справ якого особливою юридичною природою відрізняються справи про розірвання шлюбу. Так, законодавець встановлює чіткі матеріально-правові підстави розірвання шлюбу в порядку позовно-

го та неповідного видів цивільного судочинства. Зокрема, в окремому провадженні судом розглядаються справи про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, та справи про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей.

Інститут доказів і доказування неодноразово був предметом наукових розвідок вчених-процесуалістів. Відповідну проблематику досліджували такі науковці, як Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, С.В. Васильєв, Л.Є. Гузь, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Л.А. Кондрат'єва, Г.О. Світлична, В.І. Тертишніков, Т.Р. Федосєєва, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан, М.М. Ясинок та інші. Але зазначені вчені розглядали здебільшого проблеми правового регулювання категорії доказів і доказування у межах позовного провадження, залишаючи поза увагою особливості указанного процесуального інституту в інших видах цивільного судочинства, зокрема наказному та окремому провадженнях. Крім того, не виступав предметом наукових розвідок інститут доказів і доказування і у певних категоріях цивільних справ, у тому числі справ про розірвання шлюбу.

Постановка завдання. Виходячи із наведеного, метою цієї наукової розвідки є виокремлення особливостей доказів і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу.

Результати дослідження. Як вже відмічалось, в порядку окремого провадження судом розглядаються справи про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, та справи про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України, ч. 3 ст. 234 ЦПК України). Отже, розглянемо особливості доказів і доказування у кожній категорії таких справ, але спершу звернемо свою увагу на загальні положення інституту доказів і доказування у цивільному судочинстві.

Відповідно до ч. 1 ст. 57 ЦПК України доказами у цивільному процесі є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Процесуальною формою доказів є засоби доказування. ЦПК України здійснює правову регламентацію засобів доказування шляхом законодавчого закріплення їх переліку. Частина 2 ст. 57 ЦПК України визначає, що фактичні дані, які є доказами у справі, встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відео-записів, висновків експертів.

Слід зазначити, що відповідно до загальних правил розгляду справ в порядку окремого провадження, закріплених у ст. 235 ЦПК України, у справах про розірвання шлюбу суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування. Так, наприклад, для з'ясування фактичних обставин справи та підтвердження відсутності спору щодо розірвання шлюбу можуть використовуватися пояснення подружжя. Для підтвердження інших обставин справи суд може звернутися до показань свідків. Письмові докази у зазначеній категорії цивільних справ можуть бути процесуальною формою таких письмових документів, як договір про розмір аліментів на дитину, який подружжя відповідно до ч. 2 ст. 109 СК України має надати суду; свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу; свідоцтво про народження дитини; вирок суду про засудження одного з подружжя до позбавлення волі тощо. Не можна виключати із переліку засобів доказування у справах про розірвання шлюбу і висновок експерта, а також речові докази, які можуть містити фактичні дані, що підтверджують інші обставини справи.

Поряд із процесуальною формою доказів цивільне процесуальне законодавство України закріплює й інші положення інституту доказів і доказування, серед яких – правила про належність і допустимість доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 58 ЦПК України належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Таким чином, у справі про розірвання шлюбу належними вважатимуться докази, які обґрунтовують заявлену вимогу про розірвання шлюбу або мають інше значення для вирішення справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення [1, с. 216].

Заявник та інші зацікавлені особи мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їх вимог (ч. 2 ст. 58 ЦПК України). Проте остаточно питання про належність доказів вирішується судом, який повинен регулювати процес формування доказів, необхідних для обґрунтування судового рішення. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 58 ЦПК України суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.

Питання щодо належності доказів вирішується судом на різних стадіях окремого провадження. Так, при відкритті провадження у справі суддя, перевіряючи зміст заяви, встановлює, чи викладені в ній обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги, чи зазначені докази, що підтверджують кожну обставину, чи немає підстав для звільнення від доказування (пункти 5, 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК України).

При цьому оскільки розгляд справ окремого провадження провадиться в межах заявлених вимог і на підставі поданих доказів, суди згідно зі ст. 119 ЦПК повинні вимагати від осіб, що подали заяву, повного викладення обставин, якими обґрунтовуються дані вимоги, й посилання на засоби їх доказування. А саме: у заяві про розірвання шлюбу має бути зазначено дату й місце реєстрації шлюбу, мотиви його розірвання, чи є від шлюбу неповнолітні діти, при кому з батьків вони перебувають, пропозиції щодо участі подружжя в утриманні та вихованні дітей після розірвання шлюбу (п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21.12.2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя»).

До заяви додаються: свідоцтво про реєстрацію шлюбу, копії свідоцтв про народження дітей, довідки щодо розміру заробітку та інших доходів, а також усі необхідні документи відповідно до заявлених вимог. Крім того, поряд із заявою про розірвання шлюбу, законодавець регламентує обов'язок подружжя подати до суду письмовий договір про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Поряд із цим, відповідно до ч. 2 ст. 109 СК України подружжя має подати до суду нотаріально посвідчений договір про розмір аліментів на дитину. У разі невиконання такого договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Питання щодо належності доказів вирішується і під час судового розгляду справи про розірвання шлюбу, який суддя спрямовує на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи із нього все, що не має істотного значення для вирішення справи (ч. 2 ст. 160 ЦПК України). Так, у відповідному контексті неналежними суд має визнати докази, які підтверджують право спільної сумісної власності подружжя на майно, набуте під час шлюбу, адже встановлення зазначеної обставини не входить до предмета доказування у справі про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження.

Поряд із правилом щодо належності доказів, цивільне процесуальне законодавство України передбачає й правило щодо їх допустимості, яке охоплює два принципові положення:

1) обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (ч. 2 ст. 59 ЦПК України) Так, відповідно до ч. 1 ст. 109 СК України наявність домовленості між подружжям у справі про розірвання шлюбу з приводу того, з ким із них будуть прожи-

вати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ними права на особисте виховання дітей, має бути підтверджена письмовим договором. Якщо ж шлюб розривається на підставі ч. 3 ст. 234 ЦПК України, тобто за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, факт засудження одного з подружжя до позбавлення волі має бути підтверджений вироком суду, що набрав законної сили;

2) суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Таким чином, допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі. Зокрема, недопустимим доказом у справі про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження у зазначеному контексті буде письмова згода дружини на розірвання шлюбу, отримана під впливом насильства.

Виходячи із тематики цієї наукової статті, особливу увагу слід звернути на розподіл обов'язків по доказуванню у справах про розірвання шлюбу.

За загальним правилом, ЦПК України покладає обов'язок по доказуванню на заявника та зацікавлених осіб. Так, відповідно до ч. 5 ст. 31, ч. 1 ст. 60 ЦПК України, заявник та інші заінтересовані особи у справах окремого провадження зобов'язані довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог, крім випадків, встановлених законом. Відповідно до ч. 3 ст. 235 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи в окремому провадженні суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Як слушно зазначає Ю.В. Білоусов, дискреційне повноваження суду, за яким він проводить витребування «за власною ініціативою», слід розуміти таким чином: для того, щоб необхідні для вирішення справи докази були витребувані судом непотрібно подавати відповідне клопотання особами, які беруть участь у справі. Цю процесуальну дію суд вчиняє на підставі прямої вказівки закону. Також слід враховувати, що таке повноваження суду, визначене через право, слід пов'язувати із загальним обов'язком суду у справах окремого провадження, у тому числі у справах про розірвання шлюбу, всебічно, повно та об'єктивно з'ясовувати обставини справи [2, с. 540-541]. Для реалізації зазначеного права у справах про розірвання шлюбу суд за власною ініціативою може витребувати від органів державної реєстрації актів цивільного стану (далі – органи ДРАЦСу) копію свідоцтва про державну реєстрацію шлюбу.

Окремо слід зупинитися на предметі доказування у справах про розірвання шлюбу. Відповідно до ч. 1 ст. 179 ЦПК України предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

У справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України), до предмету доказування входять дві категорії юридичних фактів: наявність взаємної згоди подружжя щодо розірвання шлюбу, а також наявність у них неповнолітніх дітей. При цьому у зв'язку із взаємною згодою подружжя щодо розірвання шлюбу, під час розгляду заяви в порядку окремого провадження суд має з'ясувати тільки дійсну волю подружжя, спрямовану на розірвання шлюбу і переконатися, що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та їх дітей. При цьому до предмету доказування у даній справі не входять причини розірвання шлюбу сторонами. Крім того, до обов'язків суду законодавець не відносить і вжиття заходів зі збереження сім'ї та вирішення питання про можливість або неможливість розірвання шлюбу.

Отже, справи про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, – це справи, предметом доказування у яких є встановлення наявності чи відсутності факту припинення шлюбних відносин та створення умов для можливості реалізації особами своїх прав у майбутньому. Основне завдання суду в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, полягає у з'ясуванні дійсності і взаємності волевиявлення подружжя на розірвання шлюбу та захисті прав та інтересів дітей. Це не означає, що порушення тих чи інших інтересів зумовлює ухвалення рішення про відмову в задоволенні заяви, оскільки ніхто не може примусити людей жити разом, крім них самих, але це означає, що на момент ухвалення рішення про розірвання шлюбу усі найважливіші питання життя сім'ї (зокрема питання місця проживання, утримання та виховання дітей) необхідно вирішити та належним чином врегулювати [3, с. 24-25].

Якщо шлюб розривається за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі (ч. 3 ст. 234 ЦПК України), до предмету доказування входять факт засудження одного з подружжя до позбавлення волі, а також наявність волевиявлення будь-кого з подружжя на розірвання шлюбу.

Виходячи зі змісту ч. 3-4 ст. 109 СК України, суд має ухвалити рішення про розірвання шлюбу, якщо буде доведено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їх особисті та майнові права, а також права їх дітей. Крім того, у рішенні про розірвання шлюбу суд має зазначити при вибір прізвища тим з подружжя, який змінив прізвище під час державної реєстрації шлюбу, що розривається (ч. 8 ст. 235 ЦПК України).

Висновки. Таким чином, ми дослідили особливості інституту доказів і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу. Проведене дослідження дозволило нам дійти таких висновків:

1) у справах про розірвання шлюбу суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування: пояснення сторін, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи; висновки експертів;

2) з метою з'ясування обставин справи у справах окремого провадження про розірвання шлюбу суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази. Таке повноваження суду, визначене через право, слід пов'язувати із загальним обов'язком суду у справах окремого провадження всебічно, повно та об'єктивно з'ясувати обставини справи;

3) у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України), до предмету доказування входять дві категорії юридичних фактів: наявність взаємної згоди подружжя щодо розірвання шлюбу, а також наявність у подружжя неповнолітніх дітей. При цьому у зв'язку із взаємною згодою подружжя щодо розірвання шлюбу, під час розгляду заяви в порядку окремого провадження суд має з'ясувати тільки дійсну волю подружжя, спрямовану на розірвання шлюбу і переконатися, що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та їх дітей;

4) якщо шлюб розривається за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі (ч. 3 ст. 234 ЦПК України), до предмету доказування входять факти засудження одного з подружжя до позбавлення волі, а також наявність волевиявлення будь-кого з подружжя на розірвання шлюбу.

Усі інші проблеми, пов'язані із порядком здійснення судочинства у справах окремого провадження про розірвання шлюбу, зокрема виокремлення процесуальних особливостей відкриття провадження у справі та провадження у справі до судового розгляду, виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрямки для подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2009. – 760 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / [С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Атіка, 2010. – 896 с.
3. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин : дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Марія Орестівна Німак ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 221 с.

СТОКОЛОСА М. В.,
помічник юрисконсульта
(ПП «АСАД юридична компанія»)

УДК 347.27

ПРАВОВА ПРИРОДА ІПОТЕКИ

У даній статті автором досліджено проблему правової природи іпотеки. Визначено ознаки речових та зобов'язальних правовідносин, які притаманні іпотеці. Проаналізовано основні позиції, які склались у науці щодо правової природи іпотеки. Визначено правову природу іпотеки.

Ключові слова: *правова природа, речові та зобов'язальні правовідносини, застава, іпотека.*

В данной статье автором исследована проблема правовой природы ипотеки. Определены признаки вещных и обязательственных правоотношений, присущих ипотеке. Проанализированы основные научные позиции относительно правовой природы ипотеки. Определена правовая природа ипотеки.

Ключевые слова: *правовая природа, вещные и обязательные правоотношения, залог, ипотека.*

In this article the author researched the problem of the legal nature of a mortgage. The features of proprietary and contractual relations, that are inherent to the mortgage, were defined. The main scientific points of view considering the legal nature of the mortgage were analyzed. The legal nature of the mortgage was also defined in the article.

Key words: *legal nature, property and contractual legal relations, pledge, mortgage.*

Вступ. Актуальність даної теми полягає в тому, що на сьогоднішній день іпотека як спосіб забезпечення зобов'язань є дуже популярною з огляду на те, що її об'єктом є досить цінне та ліквідне майно – нерухоме. Це зумовлює потребу кращого забезпечення охорони майнових прав кредитора від можливих порушень із боку боржника, і навпаки; вимагає вироблення положень щодо вдосконалення конструкції іпотечного договору, розробки теоретичних концепцій для надання відповідного рівня охорони й захисту сторін

